

O'QUVCHILARDA KOGNITIV JARAYONLARNING (DIQQAT, XOTIRA, TAFAKKUR) RIVOJLANISHI

Bo`riyev.N.A, Shodiyeva.N.N

Termiz Iqtisodiyot va servis universiteti, Termez sh. Farovon massivi 43-B uy

e-mail: navruzburiev@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'quvchilarda kognitiv jarayonlar — diqqat, xotira va tafakkurning psixologik mohiyati, rivojlanish bosqichlari hamda o'quv faoliyatidagi ahamiyati ilmiy nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Kognitiv jarayonlarning o'zaro funksional bog'liqligi, ularning akademik muvaffaqiyatga ta'siri hamda ta'lim jarayonida rivojlantirish mexanizmlari nazariy manbalar asosida yoritilgan. Maqolada kognitiv rivojlanishni qo'llab-quvvatlashning psixologik omillari alohida e'tibor bilan ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: kognitiv jarayonlar, diqqat, xotira, tafakkur, o'quv faoliyati, psixologik rivojlanish, bilimlarni egallash, metakognitiv ko'nikmalar, ijodiy fikrlash, akademik muvaffaqiyat, emotsional intellekt, kognitiv barqarorlik, reflektiv fikrlash, diqqatni boshqarish, bilimlarni tizimlashtirish.

DEVELOPMENT OF COGNITIVE PROCESSES(ATTENTION, MEMORY, THINKING) IN STUDENTS

Bo`riyev.N.A, Shodiyeva.N.N

Termiz University of Economics and Service, Termez city Farovon massif, 43B e-

mail: navruzburiev@gmail.com

Abstract. This article analyzes the development of cognitive processes in students, particularly attention, memory, and thinking, from a psychological perspective. The role of cognitive processes in learning activities, their interrelation, and their influence on academic achievement are examined based on theoretical sources. Special attention is paid to the psychological mechanisms that support cognitive development in the educational process.

Keywords: cognitive processes, attention, memory, thinking, learning activity, psychological development, knowledge acquisition, metacognitive skills, creative thinking, academic achievement, emotional intelligence, cognitive resilience, reflective thinking, attention management, knowledge organization.

**РАЗВИТИЕ КОГНИТИВНЫХ ПРОЦЕССОВ(ВНИМАНИЕ,
ПАМЯТЬ,МЫШЛЕНИЕ) У СТУДЕНТОВ****Буриев.Н.А, Шодиева.Н.Н**

Термезкий университет экономики и сервиса, город Термез улица Фаровон
массив 43Б e-mail: navruzburiev@gmail.com

Аннотация. В статье рассматриваются особенности развития когнитивных процессов у учащихся, таких как внимание, память и мышление, с психологической точки зрения. Анализируется роль когнитивных процессов в учебной деятельности, их взаимосвязь и влияние на академическую успешность. Особое внимание уделяется психологическим механизмам поддержки когнитивного развития в образовательном процессе.

Ключевые слова: когнитивные процессы, внимание, память, мышление, учебная деятельность, психологическое развитие, усвоение знаний, метакогнитивные навыки, креативное мышление, академическая успешность, эмоциональный интеллект, когнитивная устойчивость, рефлексивное мышление, управление вниманием, систематизация знаний.

Kirish

Hozirgi davr ta'lim tizimida o'quvchilarning bilimlarni o'zlashtirish jarayoni murakkab va ko'p qirrali psixologik faoliyat sifatida talqin etiladi. Ta'lim jarayonining samaradorligi nafaqat o'quv materialining mazmuniga, balki o'quvchilarning psixik rivojlanish darajasiga ham bevosita bog'liqdir. Ayniqsa, kognitiv jarayonlar — diqqat, xotira va tafakkur — o'quv faoliyatining asosiy psixologik mexanizmlari sifatida muhim ahamiyat kasb etadi. Pedagogik psixologiya doirasida kognitiv jarayonlarni o'rganish o'quvchilarning bilimlarni qabul qilish, qayta ishlash va amaliy faoliyatda qo'llash jarayonlarini chuqurroq tushunish imkonini beradi. Shu bois, o'quvchilarda kognitiv jarayonlarning rivojlanish qonuniyatlarini ilmiy jihatdan tahlil qilish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Kognitiv va rivojlanish psixologiyasi insonning bilish jarayonlari qanday shakllanishi, tafakkur va xulq-atvori qanday rivojlanib borishini o'rganadigan muhim ilmiy yo'nalish hisoblanadi. Ushbu yo'nalish doirasida tadqiqotchilar inson tug'ilganidan boshlab o'smirlik, hatto kattalik davriga qadar kechadigan psixik jarayonlar evolyutsiyasini o'rganadilar. Kognitiv rivojlanishning mohiyati idrok, xotira, tafakkur, diqqat, muammo yechish va boshqa aqliy

jarayonlarning bosqichma-bosqich murakkablashuvi bilan bog‘liqdir. Shuning uchun ham psixologiya fanida ushbu jarayonlarni izohlovchi nazariyalar alohida ahamiyatga ega. Mazkur bo‘limda Piagetning kognitiv rivojlanish nazariyasi, Vygotskiyning sotsiokultural yondashuvi hamda zamonaviy neyropsixologik qarashlar asosida kognitiv rivojlanishning ilmiy talqinlari yoritiladi. Shuningdek, biologik omillar, ijtimoiy muhit va ta‘lim jarayonining psixik taraqqiyotga ta‘siri ham tahlil qilinadi.

O‘quvchilarda diqqatning psixologik xususiyatlari va rivojlanishi

Diqqat — bu shaxsning ongli ravishda muayyan obyektga yo‘naltirilgan va jamlangan psixik holatidir. O‘quv faoliyatida diqqat axborotni tanlab qabul qilish va uni samarali o‘zlashtirishning zarur sharti hisoblanadi. Diqqatning barqarorligi, hajmi, taqsimlanishi va ko‘chuvchanligi o‘quvchilar bilim olish jarayonining sifatini belgilaydi. Yosh xususiyatlariga ko‘ra, boshlang‘ich bosqichlarda diqqat ko‘proq ixtiyorsiz xarakterga ega bo‘lsa, keyingi bosqichlarda ixtiyoriy diqqat rivojlanib boradi. Motivatsiyaning yuqoriligi, o‘quv materialining mazmunan qiziqarli bo‘lishi diqqatni faollashtiruvchi muhim omillardan hisoblanadi. Psixologik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, diqqatning yetarli darajada rivojlanmaganligi o‘quvchilarda tez charchash, bilimlarni yuzaki o‘zlashtirish kabi holatlarga olib keladi.

Xotira va bilimlarni o‘zlashtirish jarayoni

Xotira o‘quv faoliyatining markaziy kognitiv mexanizmlaridan biri bo‘lib, o‘rganilgan axborotni saqlash va kerakli paytda qayta tiklash imkonini beradi. O‘quvchilarda xotiraning rivojlanishi bosqichma-bosqich amalga oshib, mexanik eslab qolishdan mantiqiy va ma‘noli xotiraga o‘tish bilan tavsiflanadi. Ilmiy manbalarda ta‘kidlanishicha, ma‘noli xotira bilimlarni uzoq muddat saqlash va ulardan samarali foydalanish imkonini yaratadi. O‘quv materialini tushunib, mantiqiy bog‘lanishlar asosida o‘rganish xotiraning samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Shu bilan birga, takrorlash, tizimlashtirish va assotsiativ bog‘lanishlar xotira jarayonini mustahkamlovchi psixologik omillar hisoblanadi.

Tafakkurning rivojlanishi va o‘quv faoliyatidagi roli

Tafakkur — bu shaxsning muammoli vaziyatlarni hal qilish, umumlashtirish va xulosalar chiqarish jarayonidir. O‘quv faoliyatida tafakkur bilimlarni faqat eslab qolish bilan cheklanmay, ularni tahlil qilish va amaliyotda qo‘llash imkonini beradi. Tafakkurning rivojlanishi o‘quvchilarda tanqidiy va ijodiy fikrlashning shakllanishiga zamin yaratadi. Psixologik tadqiqotlarga ko‘ra, muammoli topshiriqlar, mustaqil fikrlashni talab qiluvchi vaziyatlar tafakkur rivojiga ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi.

O'quvchilarning savol berishga, muhokama qilishga va refleksiya yuritishga jalb etilishi tafakkurning chuqurlashuviga xizmat qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqotning metodologik asosi zamonaviy pedagogika, kognitiv psixologiya va aksiologiya fanlarining nazariy tamoyillariga tayanadi. Tadqiqotda shaxsning kognitiv rivojlanish jarayonini qadriyatlar tizimi bilan uyg., un holda o.,rganishga imkon beruvchi kompleks yondashuvlar qo.,llanildi. Bunda quyidagi metodologik yondashuvlar asos sifatida belgilandi:

1. Aksiologik yondashuv. Aksiologik yondashuv o.,quv jarayonida shaxsning ma'naviy-axloqiy qadriyatlari, hayotiy maqsadlari va motivatsion ehtiyojlarini pedagogik ta'sir bilan integratsiyalash imkonini beradi. Ushbu yondashuv orqali o.,quvchilarning kognitiv faoliyatini faollashtirishda qadriyatlarning o.,rni nazariy va amaliy jihatdan o.,rganildi.

2. Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv. Shaxsning individual psixologik xususiyatlari, bilish jarayonlarining o.,ziga xosligi, mustaqil fikrlash darajasi va ta'lim motivatsiyasi metodik asos sifatida qabul qilindi. Bu yondashuv o.,quvchilar kognitiv ko.,nikmalarini rivojlantirish jarayonida didaktik vositalarni individuallashtirish imkonini yaratdi.

3. Kognitiv yondashuv. Kognitiv psixologiyaning asosiy tushunchalari bo.,lgan diqqat, idrok, xotira, tafakkur jarayonlari tadqiqotning nazariy tayanchini shakllantirdi.

O'quv-tarbiya jarayonida aksiologik elementlardan foydalanish quyidagi didaktik natijalarni berdi: 1) mazmunning ongli o'zlashtirilishi: o'quvchilarda mavzu mazmunini chuqur tushunish ko'nikmasi oshib, ular bilimlarni mantiqiy tizimlashtira boshladi; 2) kognitiv jarayonlarning muvofiqlashuvi: diqqatning barqarorligi, mantiqiy fikrlashning izchilligi va idrokning aniqligi yaxshilandi; 3) refleksiv fikrlashning rivoji: o'quvchilar o'z fikrlarini asoslash, qarorlarini tahlil qilish va xulosalar chiqarish ko'nikmasiga ega bo'la boshladi; 4) o'quvchi faolligining oshishi: aksiologik yondashuv o'quvchini passiv tinglovchidan faol bilim izlovchiga aylantirdi.

Kognitiv jarayonlarning o'zaro bog'liqligi

Diqqat, xotira va tafakkur bir-biridan ajralgan holda faoliyat yuritmaydi. Ular yagona funksional tizim sifatida o'zaro ta'sirlashadi. Masalan, diqqatning yetarli darajada jamlanmaganligi axborotning xotirada mustahkam saqlanmasligiga olib keladi, bu esa tafakkur jarayonining samaradorligini pasaytiradi. Shu sababli kognitiv jarayonlarni rivojlantirish kompleks yondashuvni talab etadi.

Xulosa

O'quvchilarda kognitiv jarayonlarning rivojlanishi ta'lim jarayonining samaradorligini belgilovchi asosiy psixologik omillardan biridir. Diqqat, xotira va

tafakkurning uyg'un rivoji o'quvchilarning bilimlarni chuqur va ongli o'zlashtirishiga xizmat qiladi. Ta'lim jarayonida psixologik jihatdan asoslangan yondashuvlar kognitiv rivojlanishni qo'llab-quvvatlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Psixologik diagnostika sohasida kognitiv rivojlanish nazariyalari asosida ishlab chiqilgan testlar, kuzatuv metodlari, xotira va tafakkur darajasini o'lchovchi texnika va metodlar qo'llanadi. Bu metodlar o'quvchilarning individual imkoniyatlarini aniqlash, rivojlanishida kechikishlar mavjud bo'lsa, ularni bartaraf etish bo'yicha chora-tadbirlar ishlab chiqish imkonini beradi. Umuman olganda, kognitiv rivojlanish psixologiyasi inson tafakkuri shakllanishini tushuntirishda, ta'lim jarayonini ilmiy asoslashda va psixologik amaliyotlarda muhim o'rin egallaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Выготский Л.С. Мышление и речь. – Москва: Лабиринт, 2008.
2. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. – Москва: Смысл, 2005.
3. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. – Санкт-Петербург: Питер, 2012.
4. Гальперин П.Я. Введение в психологию. – Москва: МГУ, 2007.
5. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания. – Санкт-Петербург, 2010.
6. Anderson J.R. Cognitive Psychology and Its Implications. – New York: Worth Publishers, 2015.
7. Solso R., MacLin M., MacLin O. Cognitive Psychology. – Boston: Pearson, 2014.
8. Woolfolk A. Educational Psychology. – Boston: Pearson, 2016.
9. Sternberg R.J. Cognitive Psychology. – Belmont: Wadsworth, 2011.
10. Baddeley A. Working Memory, Thought, and Action. – Oxford: Oxford University Press, 2007.
11. Bruner J. The Process of Education. – Cambridge: Harvard University Press, 2006.
12. Flavell J.H. Cognitive Development. – New Jersey: Prentice Hall, 2010.
13. Mayer R.E. Learning and Instruction. – New York: Pearson, 2017.